

V svetu Zveze sindikatov Jugoslavije so podpisali družbeni dogovor o skupnih osnovah in merilih pri pridobivanju in delitvi dohodka. Dokument so podpisali predstavniki zvezne, republiških in pokrajinskih skupščin, sveta ZSJ, gospodarskih zbornic in drugi. Določitve dokumenta bodo prenašali v podobne dogovore po republikah in pokrajinah in v samoupravne akte združenega dela. S tem dokumentom se bodo enotno reševali problemi pridobivanja in delitve dohodka po vsej državi. (26. dec. 84)

1. poved: zamenjava večbesednega poimenovanja s kratico (ZSJ) – poseg na ravni izrazne podobe; poved ima splošni osebek, ki je ekspliciran šele v 2. povedi. Povedka v obeh povedih sta ista (glagol *podpisati*), isti je tudi samostalni v predmetu, kajti *dogovor* in *dokument* sta v tem primeru sobesedilna sinonima, edino novo obvestilo prinaša osebek. Zgoščevalno lektoriranje opravimo z znotrajbesedilnim posegom tako, da osebek druge povedi vstavimo v prvo in dobimo: *Predstavniki zvezne, republiških in pokrajinskih skupščin, sveta ZSJ, gospodarskih zbornic in drugi so v svetu ZSJ podpisali družbeni dogovor o...*

Po tej zgostitvi se zastavlja vprašanje, zakaj so nekateri predstavniki imenovani, drugi pa spravljani pod »in drugi«. Ali so tisti »drugi« manj pomembni? Najbrž ne, če so enakovredni sopodpisniki. In če niso, zakaj je treba sploh posebej navajati »prve?« Torej jih lahko zunajbesedilno izpustimo ali spravimo pod skupni hipernim (če obstaja, npr. predstavniki določene vrste organizacij). Posledično moramo v izhodiščni 3. povedi zamenjati osebnozadevajoči glagol (prenašati) z bolj nevtralnim (*vključiti/upoštevati*) in tvornik s trpnikom: *Določitve dokumenta bodo upoštevane v podobnih dogovorih o...* Ker pa imamo zdaj isti leksem (*dogovor* in *dokument* kot sobesedilna sinonima), lahko izpeljemo pooziraljenje (skladenjski poseg) in dobimo: *V svetu ZSJ so podpisali (ali hipernim) družbeni dogovor o skupnih osnovah in merilih pri pridobivanju in delitvi dohodka, ki bo upoštevan tudi v podobnih dogovorih po republikah in pokrajinah in v samoupravnih aktih združenega dela.*

(Če se zdi poved predolga, lahko namesto pooziraljenja uvedemo navezovalec: *Ta bo upoštevan...*) Zadnje poved je popravil že lektor: *Tako se bodo tovrstna vprašanja reševala po vsej državi enotno.*

Erika Kržišnik-Kolšak
Filozofska fakulteta v Ljubljani

ŠE O MIŠLJENJU IN MNENJU

Janez Gradišnik je v 5. št. lanskega letnika Jezika in slovstva obravnaval rabo besed *mišljenje* in *mnenje*, potem ko so to delali pred njim že J. Glonar, M. Rupel, S. Bunc, J. Zupančič in drugi, in takole opozoril na različnost njunih pomenov: *mišljenje je naša umska dejavnost spoznavanja in presojanja...*, *mnenje pa je nasledek, rezultat mišljenja, ki ni nujno resničen, ostaja vedno nekaj dvoma*. Ta osnovni razloček med navedenima besedama dandanes zares obstaja, vendar je Gradišnikova zahteva po strogem pomenskem ločevanju teh besed pretirana, ker nima opore ne v sočasni normi ne v zgodovini teh besed. Gradišnik pri svojem uzakonjanju ni upošteval dejstva, da je vsak pojem poimenovan vsaj z dvema sopomenkama (sinonim + parafraza ali sinonim + sinonim), da v splošnem, nestrokovnem jeziku skorajda ni čistih enopomenskih besed in da jezikovnih analogij in metaforike oz. metonimike ni mogoče zaustaviti. Da to drži, priča Gradišnikovo pisanje sámo, saj je moral poved *takšno je moje mnenje* razložiti s *tako mislim o tem*; mogoče pa bi bilo zapisati tudi *tako menim/sodim o tem*, *tako pravim/rečem o tem*, *takšna je moja misel/sodba o tem* in še *takšno je moje mišljenje o tem* ipd. Če hočemo razumeti in prav oceniti sedanje razmerje med *mišljenje* in *mnenje*, se moramo najprej seznaniti z njunim pomenskim razvojem.

Izvorna glagola obravnavanih besed sta *misлити* in *meniti*. Glagol *misлити* s starinskim pomenom 'spominjati se' srečamo že v brižinskih spomenikih, v jeziku 16. stoletja pa sta obilno izpričana oba. *Misлити* je poleg osnovnega pomena (prim. ne more *misлити*, govoriti inu sturiti) izražal še povednost (prim. je *misлил*, de...) in namenskost (prim. on je njega *misлил* vmoriti). *Meniti*, ki je nastopal tudi v oslabljenih

stopnjah *māneti* in *mneti*, pa je izražal zlasti modalnost (prim. so ménili, de . . . ; so menili, ta Barka se bo rezbila; mejnio nekaj zasslužiti), vendar je pokrival delno še druge pomene glagola misliti (prim. S. Peter je susseb Daniela mejnil). Zanimiv je tudi njegov kasnejši prehod v členek (ménim, da > ménda > ménda/mendà). V nekaterih vlogah sta bila glagola popolnoma zamenljiva (prim. *hlapec je mislil: lest hočem . . . in je mejnil taku: lest hočem . . .*). Razlika med njima je bila zlasti v tem, da je bil *misliti* splošno znan in rabljen, *meniti* pa ne. To potrjuje tako Dalmatinov Register z navajanjem njegovih pokrajinskih sopomenk *štemati* in *mneti* kot Vodnikovo zadovoljstvo, kadar je nevernemu Tomažu, ki mu je naštel v slovenščino baje neprevedljive nemške izraze, lahko na prvem mestu imeoval glagol *meniti*. Nakazana vzporednost modalnega izražanja pri obeh glagolih se je obdržala kljub prizadevanju nekaterih starejših slovarnikov, da bi misliti omejili na 'cogitare' in *meniti* na 'opinari'. Tudi Prešeren je uporabljal oba glagola. V Poezijah npr. ima 12 *misliti* (od teh 8 z modalno funkcijo) in 3 *meniti*; od teh dva zaradi rime, tretjega pa kot popravek zaradi pomenskega odenka 'reči, povedati', ki ga glagol *misliti* nima (prim. Jerermenov misli, de ima premalo > meni). V proznih besedilih rabi samo glagol *misliti*. In tako se je zgodilo, kar se je (zaradi logicizma in bolne nestrpnosti do nesvojih jezikovnih sredstev pri posameznih jezikoslovcih) moralo zgoditi: Levstik je v izdaji Prešernovih pesmi 1866 živo Prešernovo besedo zamenjal z lokalno (prim. Življenje misli vzet' si v slepi veri > meni vzet' si) in za njim so tako delali še drugi. Zaradi prevladovanja takih pogledov na slovenski jezik je razumljivo, zakaj je glagol *meniti* tako razširjen v delih naših klasikov in kot prevladujoč izraz prikazan pri Pleteršniku. V dvajsetem stoletju se je njegova pogostnost zmanjšala; kot vsakdanje jezikovno sredstvo se je ohranil le v nekaterih narečjih, sicer pa je postal knjižna beseda s pomeni, kot jih ima tudi splošno-slovenski glagol *misliti*. Tako stanje izkazuje SSKJ. (Opomba: v prvem pomenu glagola *meniti* je nadrejena sopomenka *misliti* po pomoti dodana šele pri podpomenu namesto takoj za prvo razlago.)

Podobno kot glagola *misliti* in *meniti* sta se oblikovali besedi *mišljenje* in *mnenje*, čeprav sta po nastanku (nekoliko) mlajši.

Beseda *mnenje* (po gradivu Inštituta za slovenski jezik) sega v 16. stoletje. V Dalmatinovi Bibliji je za 'opinio' največkrat rabljena *misel* (prim. biti ene misli; moje serce je druge misli), nato *manunga* oz. *maninga* (prim. mojo manungo od tiga povèm; jest sim pak te manunge, de . . .) in le štirikrat *meinenje* oz. *menenie* s precej nedoločnim pomenom (prim. takovu meinenje je nyh obnorilu). Beseda v tej obliki se je potem pojavila v Megiserjevih slovarjih in vzdrževala kot knjižno nadomestilo za izposojenko *manunga* (Hipolit: *Opinio*, *Meinung*, *wohn. máninga*, *menénie*). Jarnik je vpeljal še izraz *mena*, Cigale pa *menjenje*, *menitev* in *presoja*. Obliko *mnenje* si je kot koprivniško jezikovno posebnost prvi zapisal Vodnik. Prešeren te besede ni uporabil; pomen 'opinio' je izražal z besedo *misel* (prim. Obhaja taka misel nas Slovence; sim druge misli ratál). Isti izraz je priporočil Murko, prepričan, da so besede kakor *meninga*, *menjenje* in *meniti* neslovenskega izvora. Proti koncu 19. stoletja se je beseda *mnenje* pisno utrdila in pomensko oddaljila od glagolniške funkcije. Zdaj izraža teoretsko vednost o čem (v nasprotju z absolutno vednostjo oz. znanjem) in je v nasprotju z glagolom *meniti* stilno nevtralna (prim.: *mnenje* komisije; javno *mnenje*; osebno, privatno, subjektivno *mnenje*; ločeno, posebno *mnenje*; deljena *mnenja*; *mnenja* se krešejo, križajo, razhajajo; ekspr. po mojem skromnem *mnenju*). Tako je predstavljen *mnenje* v Pleteršniku, zlasti pa v SSKJ; ta pojasnjuje prvi pomen s prikaz lastnosti, stanja česa glede na lastno védenje, poznavanje. Pravi glagolnik *menjenje* pa je zelo redek in omejen na strokovno rabo (prim. na osnovi zaznave se zgradi akt *menjenja*).

Beseda *mišljenje* je (po gradivu Inštituta za slovenski jezik) prvič zapisana v Kastelčevem slovarju ok. 1690 (fluctuatio 'neodločnost', sem ter tiá mislenie), potem pri Hipolitu (Cogitation, mislejne) in pri Vodniku (Meditation, premisslovánje, mišljenje). V tem pomenu in v oblikah, ki dokazujejo, da beseda ni izposojenka, se je uporabljala od Cigaleta 1860. Potem je doživela hiter vzpon in razvoj; morda pod delnim vplivom srbohrvaščine, vsekakor pa zaradi odmiranja besede *misel* v modalnih vlogah. V pomenu 'mnenje' ji lahko nepretrgano sledimo od 1866 dalje v časopisju in leposlovju (Jurčič, Levstik, Stritar, Trdina, Tavčar). Celo Cankarjev župnik pravi Jermanu: Prepričanje, naziranje, mišljenje, vera in kolikor je še teh besed – ne vprašam vas zanje. V pomenu 'miselnost' srečamo besedo npr. pri Levcu 1879 (prim. njegovo slovansko mišljenje). Tako stanje nakazuje Pleteršnik in Glonar. V dvajsetem stoletju se je beseda manj uporabljala v leposlovju, več v publicistiki, po vojni pa zlasti v aktivističnem jeziku. Zdaj ima beseda *mišljenje* štiri pomena: izhodiščnega 'cogitatio', ki je nevtralen, in tri nenevtralne 'opinio' in 'ingenium'; le-ti imajo seveda nevtralne odnosnice. Tako je obdelana beseda tudi v SSKJ. Prvi pomen ima golo razlago (najvišja umska dejavnost kot izraz človekove zavesti) in zglede, druga dva imata za razlago in razlagalnim podpičjem nadrejeno, tj. v knjižnem jeziku ust-

reznejšo sopomenko (mnenje), zadnji pa ima zgolj nadrejeno sopomenko (miselnost), s čimer je povedano, da zajema ta pomen mišljenja vse pomene besede miselnost, nakazane s poševnimi črticami. S tem je slovar po eni strani prikazal njeno dejansko rabo, po drugi pa jo je ovrednotil za vse, ki želijo govoriti in pisati kar najbolj v duhu izbranega knjižnega jezika. (Kot zanimivost dodajmo, da stari prekmurski pisatelji niso poznali niti besede meniti niti mnenje, temveč samo misliti in mišljenje v vseh pomenih. Že pri Temlinu 1715 beremo: vopove svoje mišlejnje. In pri F. Novaku v Slovarju beltskega narečja 1985: mišlejnje = mnenje.)

Pravzaprav pa to ni tisto, zaradi česar je bilo treba odgovoriti na Gradišnikovo pisanje o pomenskem odnosu med *mišljenje* in *mnenje*, zakaj naša stališča o tem se vsaj v glavnem skladajo. Spor ima korenine drugje. Gradišnik je namreč v drugem delu članka s čustvenim poudarkom razkril doslej neznano dejstvo, da »žal naši besednjaki tega razločevanja [med *mišljenje* in *mnenje*] ne poznajo« in da so »v SSKJ vsi zgledi ... pri geslu *mišljenje* ... brezupno pomešani«. In poročevalec v *Književnih listih* 13. marca 1986 je za njim nekritično ponovil, da članek »opozarja na razliko med izrazoma *mišljenje* in *mnenje*, ki ju niti naši besednjaki ne razločujejo pravilno«. Iz podatkov, ki so bili prej navedeni, je jasno, da je ta trditev iz trte izvita. SSKJ je natanko razločil pomene obeh besed, spravič zglede v ustrezne pomenske skupine in vsakemu pomenu oz. samostojni besedni zvezi določil stilno vrednost; ni pa (v skladu s svojimi načeli) določene rabe besed prepovedal s križci ali ničlami. Sapienti sat. V SP 1962 gre pri zgledu »imeti dobro *mišljenje* o kom« pač za spodrsljaj (devetih urednikov), hkrati pa je to še en dokaz, da popolne razmejčitve med *mnenje* in *mišljenje*, kot jo hoče Gradišnik, ni mogoče doseči.

SSKJ ni treba hvaliti, če hvale ne zasluži. Toda, če se že kdo sklicuje na SSKJ, mora navajati to, kar v njem jè oz. kakor je treba po črki in duhu uvoda navedek razumeti. Gradišnik je ravnal drugače, bodisi da je iz nepazljivosti spregledal nadrejene sopomenke pri 2., 3. in 4. pomenu besede *mišljenje* bodisi da se mu ni zdelo vredno prebrati uvoda v slovar, zlasti § 48. Namesto da bi kot upoštevan praktični jezikoslovec seznanjal bralce z načini črpanja najrazličnejših podatkov iz SSKJ in z njegovimi vrednostnimi napotki ter s tem ob posameznih primerih širil tudi splošno jezikovno kulturo, s svojim načelno odklonilnim stališčem do SSKJ žaga vejo, ki na nji tudi sam sedi.

Stane Suhadolnik
Ljubljana

POVEDATI, PRAVITI IN REČI

Pod tem naslovom sem imel leta 1981 sestavek v knjižici *Ali še znamo slovensko?*; začel sem se je takole: »S temi tremi glagoli izražamo razne načine govornega, pismenega ali drugačnega sporočanja. Po nalogi so si zelo blizu in po pomenu dostikrat tudi. Včasih je le stvar občutka, za katerega izmed njih se bomo odločili: *Povem ti* ali *Pravim ti*, da me ne boš vlekel za nos. *Povedal* nam je ali *Rekel* nam je, da ga boli glava. Drugič je ustrezen samo ta ali oni izmed njih: Saj ne boš *rekel*, da te je strah. Ne morem ti *povedati*, kako rad bi to imel. [A morda bi šlo tudi *reči*, se mi zdi danes.] Kakor *pravijo*, se je to zgodilo lani. – O rabi je dovolj povedano v slovnica, besednjakih in SP 62. Pogosto pa vidimo v tisku napačno rabljen glagol *povedati* namesto *reči*.«

Da je raba teh dveh glagolov težavna za marsikoga, pričajo pisma bralcev jezikovnim rubrikam. Jan-ko Moder je v svojem Jezikovnem kotičku v Ned. dnevniku vsaj že dvakrat pisal o tej rabi. Drugič je zapisal, če povzamem njegove misli, tole:

Glagola sta na videz istega pomena, a le na videz, razmeroma malo je besedil, v katerih bi bila mogoča prosta zamenjava, ne da bi se pomen ali vrednost sporočila spremenila. Glagol *reči* je po svoje bolj nevtralen, splošen. Glagol *povedati* je vsebinsko določnejši, pove, da gre za osebno preverjeno sporočilo, za iskreno misel, za lastno prepričanje. Če se v neposrednem pogovoru odločim za ta glagol, se s tem tudi v celoti sam postavim v zagovor in obrambo tistega, kar trdim. – Zgled, kjer sicer lahko